

حمیده ذاکری| برای ورود به هر ماهی، آداب و اعمالی در روایات برای ما به‌جا مانده است. اولین ماه سال قمری، محرم‌الحرام است. برای این ماه که از ماه‌های حرام سال است، آداب و اعمالی توصیه شده است. برای هر دهه محرم نیز اعمال مخصوصی ذکر شده است. علی زمانیان، شاعر معاصر، می‌گوید: «بزرگ هیئتیان را صدا کنید از نو/ بساط سینه‌زنی دست‌وپا کنید از نو». در اولین روز از ماه محرم، خوب است در اهمیت رفتاری که باید در این ماه از خود بروز بدهیم، تأمل کنیم. امام‌رضا(ع) فرمودند: «چون ماه محرم داخل می‌شد، پدرم را کسی خندان نمی‌دید و اندوه و حزن پیوسته بر او غالب می‌شد تا روز دهم. چون روز عاشورا می‌شد، آن روز، روز مصیبت و حزن و گریه او بود و می‌فرمود امروز روزی است که حسین(ع) شهید شده است». اعمال ماه محرم از شب و روز اول ماه تا روز دهم، یعنی عاشورا، در کتاب مفاتیح‌الجنان شیخ‌عباس قمی به دو بخش اعمال خاص و اعمال روزها تقسیم می‌شود که در زیر برایتان شرح می‌دهیم.

روز اول ماه محرم

تکبیر

به هنگام رؤیت هلال محرم، مستحب است تکبیر بگویید و اگر می‌توانید، دعای مشروحی را که سیدبن‌طاووس در کتاب اقبال آورده است، بخوانید. تکبیر گفتن به معنای یاد کردن خداوند به جلال و بزرگی است. به غیر از ادعیه با خواندن مدایح و اشعار در روضه‌های خانگی نیز می‌توانید ورود ماه محرم را گرامی بدارید. به قول شاعر: «پیراهن سیاه عزاداری شما/ زیباترین تجلی عشق مجسم است».

نماز و دعای پس از آن

یکی از اعمال مهم، دعای اول ماه است و به‌دلیل اینکه محرم، اولین ماه سال قمری است و ازطرف دیگر، دعاهای قبل از وقت نیز تأثیر خاصی بر برآورده شدن حاجات و رسیدن به امور مهم می‌گذارد، این دعا اهمیت زیادی در سلامتی و دوری از آفات دینی و دنیایی آن سال و بهبودی حال و به‌دست آوردن نیکی‌ها دارد. سیدبن‌طاووس در کتاب اقبال، از امام‌رضا(ع) نقل می‌کند که ایشان از پدرشان نقل کردند: «سیره رسول خدا(ص) این بود که چون روز اول محرم می‌رسید، دو رکعت نماز می‌خواندند. بعد از نماز دستشان را بالا گرفته، دعایی را با این فراز سه‌مرتبه تکرار می‌کردند: اللّهُمَّ أَنْتَ الإِلهُ الْقَدِيمُ وَ هذِهِ سَنَه جَدِيدَه، فَأَسْأَلُکَ فِيهَا الْعِصْمَه مِنَ الشَّيْطانِ وَ الْقُوَّه عَلى هذِهِ النَّفْسِ الْأَمّارَه بِالسُّوءِ...». این دعا در مفاتیح‌الجنان ذکر شده است.

اعمال شب و روز اول محرم

نماز

برای شب اول ماه محرم، چند نماز توصیه شده است:
اول: نماز صد رکعتی؛ در هر رکعت، سوره حمد و سوره توحید بخواند.
دوم: نماز دو رکعتی؛ در رکعت اول، سوره حمد و سوره انعام و در رکعت دوم، سوره حمد و سوره یس بخواند.
سوم: نماز دو رکعتی؛ در هر رکعت، سوره حمد و یازده‌بار سوره توحید بخواند. در روایتی از حضرت رسول(ص) آمده است: «هرکه در این شب، این دو رکعت نماز به‌جا آورد و صبحش را که اول سال است روزه بدارد، مثل فردی است که تمام سال را مداومت به خیر کرده است و در آن سال محفوظ باشد و اگر بمیرد، به بهشت برود».

روزه

شیخ طوسی بیان کرده است: «مستحب است روزه ده‌ها اول محرم. اما توجه کنید که برای روز عاشورا، روزه‌داری توصیه نشده است و فقط از خوردن و نوشیدن پرهیز کنید تا بعد از عصر، آن وقت کمی از تربت مطهر سیدالشهدا(ع) بر دهان بگذارید». در روایت ریّان‌بن‌شبیب از حضرت امام‌رضا(ع) آمده است: «هرکه در روز اول ماه محرم روزه بدارد و خدا را بخواند، خداوند دعای او را مستجاب کند؛ چنان که دعای زکریا را مستجاب کرد». همچنین در روایتی از رسول خدا(ص) آمده است: «هرکه روز اول ماه محرم را روزه بگیرد، مانند شخصی است که در طول سال بر انجام خیر مداومت داشته است و تا سال آینده از فتنه‌ها محفوظ خواهد ماند و اگر بمیرد، وارد بهشت خواهد شد».

نیایش و دعا

از حضرت امام‌رضا(ع) منقول است که حضرت رسول(ص) روز اول محرم، دو رکعت نماز می‌گزاردند و چون فارغ می‌شدند، دست‌ها را بلند می‌کردند و دعایی با این فراز را سه‌دفعه می‌خواندند: «اللّهُمَّ أَنْتَ الإِلهُ الْقَدِيمُ وَ هذِهِ سَنَه جديده». این دعا را می‌توانید در کتاب مفاتیح‌الجنان پیدا کنید.

اعمال روز سوم

روز سوم، روزی است که حضرت یوسف(ع) از زندان آزاد شد. هرکه آن روز را روزه بگیرد، حق‌تعالی بر او کارهای مشکل را آسان و از او اندوه را برطرف کند و در روایت نبوی آمده است که دعایش مستجاب شود.

اعمال روز تاسوعا

روز نهم، روز تاسوعاست. از حضرت صادق(ع) روایت است که: «تاسوعا روزی بود که امام‌حسین(ع) و اصحابش را در کربلا محاصره کردند و سپاه شام بر قتل آن حضرت، اجتماع کردند و ابن‌مرجانه و عمربن‌سعد خوشحال شدند به‌سبب کثرت سپاه و بسیاری لشکر که برای آن‌ها جمع شده بود و امام‌حسین(ع) و اصحابش را ضعیف شمردند و یقین کردند که یاوری از برای آن حضرت، نخواهد آمد و اهل عراق او را مدد نخواهند کرد.» سپس فرمودند: «پدرم فدای آن ضعیف غریب!»

زیارت

محمدبن‌مسلم از قول امام‌باقر(ع) روایت کرده است: «اگر مردم می‌دانستند زیارت امام‌حسین(ع) چقدر فضیلت و ثواب دارد، به‌درستی که از شوق می‌مردند و نفس‌هایشان از روی حسرت بند می‌آمد». به ایشان گفتم: «زیارت چقدر فضیلت دارد؟» حضرت فرمودند: «هرکه امام‌حسین(ع) را زیارت کند از روی اشتیاقی که به او دارد، خدا برایش هزار حج مقبول و هزار عمره و اجر هزار شهید از شهدای بدر و اجر هزار روزه‌دار و ثواب هزار صدقه قبول‌شده و ثواب هزار بنده آزاد کردن که مراد از آن رضای خدا باشد، می‌نویسد». (وسائل‌الشیعه/ج۱۴/ص۴۵۳). از دیگر کارهایی که همراه زیارت آن حضرت خوب است انجام دهیم، زیارت اهل‌بیت(ع) و یاران شهید امام‌حسین(ع) است، به‌خصوص با زیارت‌هایی که وارد شده است.

اعمال روز عاشورا

خواندن مقتل

شایسته است در این روز، مقتل بخوانند و یکدیگر را بگریانند. حضرت امام‌رضا(ع) می‌فرمایند: «هرکه عاشورا روز مصیبت و اندوه و گریه‌اش باشد، خداوند قیامت را روز شادمانی و سرور او قرار خواهد داد».

تهجد و شب‌زنده‌داری

احیا گرفتن در شب عاشورا، جزو اعمال دهه اول محرم است و مثل آن است که عبادت کرده باشد به عبادت جمیع ملائکه و عبادت در آن شب، برابر با هفتاد سال است.

نماز

- چهار رکعت نماز بخواند. در هر رکعت، حمد و پنجاه‌مرتبه توحید و این نماز مطابق است با نماز امیرالمؤمنین(ع) که فضیلت بسیار دارد و بعد از نماز، ذکر خدا بسیار بگویید و صلوات بسیار بفرستید بر رسول خدا(ص) و لعن کنید دشمنان ایشان را هر اندازه می‌توانید.
- خواندن چهار رکعت نماز در آخر شب که در هر رکعت، بعد از حمد، هریک از آیت‌الکرسی و توحید و فلق و ناس را ده‌مرتبه بخواند و بعد از سلام، صدمرتبه توحید بخواند.
- سیدبن‌طاووس در کتاب «اقبال» برای شب دهم محرم، دعا و نمازهای بسیار، با فضیلت‌های فراوان نقل کرده است؛ ازجمله صدرکعت نماز؛ در هر رکعت، حمد و سه‌مرتبه قُلْ هُوَا... أَحَدٌ را بخواند و بعد از پایان نماز، هفتادمرتبه بگوید:
سُبْحَانَ... وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا... وَ اللّهُ... أَكْبَرُ وَ لَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

اذکار و ادعیه

خواندن دعای زیر، جزو اعمال دهه اول محرم است و برای روز عاشورا توصیه شده است:
اللّهُمَّ أَنتَ مُتَعالِي الْمَكانِ عَظِيمُ الْجَبَرُوتِ شَدِيدُ الْمِحالِ غَنِيٌّ عَنِ الْخَلائِقِ عَرِيضُ الْكِبْرِيَاءِ قَادِرٌ عَلَى مَا تَشَاءُ قَرِيبُ الرَّحْمَهِ صَادِقُ الْوَعْدِ سَابِغُ النِّعْمَهِ حَسَنُ الْبَلاءِ قَرِيبٌ إِذَا دُعِيتَ مُحِيطٌ بِمَا خَلَقْتَ قَابِلُ التَّوْبَهِ لِمَنْ تَابَ إِلَيْكَ قَادِرٌ عَلَى مَا أَرَدْتَ وَ مُدْرِكٌ مَا طَلَبْتَ وَ شَكُورٌ إِذَا شُكِرْتَ وَ ذَكُورٌ إِذَا ذُكِرْتَ أَدْعُوكَ مُحْتَاجاً وَ أَرْغَبُ إِلَيْكَ فَقِيراً وَ أَفْزَعُ إِلَيْكَ خَائِفاً وَ أَبْكِي إِلَيْكَ مَكْرُوباً وَ أَسْتَعِينُ بِكَ ضَعِيفاً وَ أَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ كَافِياً احْكُمْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ قَوْمِنَا (بِالْحَقِّ) فَإِنَّهُمْ غَرُّونَا وَ خَدَعُونَا وَ خَذَلُونَا وَ غَدَرُوا بِنَا وَ قَتَلُونَا وَ نَحْنُ عِتْرَهُ نَبِيِّكَ وَ وَلَدُ (وُلْدُ) حَبِيبِكَ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِكَ... الَّذِي اصْطَفَيْتَهُ بِالرِّسَالَهِ وَ ائْتَمَنْتَهُ عَلَى وَحْيِكَ فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا فَرَجاً وَ مَخْرَجاً بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

- هزار مرتبه بر قاتلان آن حضرت، لعنت بفرستد و بگوید: اللّهُمَّ الْعَنْ قَتَلَهَ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ.
- خواندن هزار مرتبه سوره توحید در این روز، فضیلت دارد و روایت شده است که خداوند رحمان، با خواندن این سوره، نظر رحمت به‌سوی بنده‌اش کند.
- خواندن زیارت عاشورای معروفه.
- خواندن زیارت وارث.
- گفتن ذکر: «أَعْظَمَ اللّهُ... أُجُورَ نَا بِمُصَابِنَا بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ جَعَلَنَا وَإِيَّاكُمْ مِنَ الطَّالِبِينَ بِثَارِهِ مَعَ وَلِيِّهِ الْإِمَامِ الْمَهْدِيِّ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِمُ (عَلَيْهِ) السَّلَامُ».

نکته

در برخی جاها که توصیه‌های مختلف برای انجام اعمال شب و روز عاشورا، از قبیل نمازها و دعاهای آن، غیر از زیارت‌ها و نمازهای آن به ما رسیده است، بررسی سند و تطبیق آن‌ها با روایات، واجب است؛ زیرا در برخی از آن‌ها اشکال‌هایی وجود دارد و ممکن است این اعمال، ساخته‌وپرداخته مخالفان شیعه باشد؛ توصیه‌هایی مانند مستحب بودن سرمه کشیدن و غیر آن و حتی اگر از امامان معصوم(ع) نیز روایت شده باشد، بازهم برپایی مراسم عزاداری و صلوات فرستادن بر امام و اصحاب ایشان و لعنت کردن کشندگان آن‌ها، بهتر از انجام اعمالی است که وارد شده است؛ زیرا در روایت بر این اعمال که گفتیم، نیز تأکید شده است.

روایت

بیعت

سال ۶۱ هجری اتفاقی افتاد که هنوز بعد از ۱۳۸۳ سال، آن واقعه دهان‌به‌دهان می‌چرخد و ماجرایش، روضه‌ای است که عالمی را سوگوار می‌کند. می‌خواهیم این روزها که بوی محرم پیچیده است، از آن واقعه بگوییم.
ماه رمضان بود که اولین نامه رسید. بعد از سی‌وچندروز که ساکن مکه بودند، وقتی حاضر نشد با خلیفه جانشین بیعت کند، با اهل‌وعیالش راهی شده بود. برای امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر می‌رفت، نه جنگ؛ برای همین خانواده‌اش را همراه کرد.
اولین نامه از طرف سلیمان و حبیب و چند تن از بزرگان کوفه بود. از کوفه... : «به خدا سوگند! جمعیت شما در خانه‌ها، زیاد و زیر سایه پرچم‌های میدان نبرد، کم است». انگار صدای پدرش علی بود که در تاریخ می‌پیچید. بعد کم کم نامه‌های بیشتر... هزاران نامه روانه مکه شده بود... بزرگان کوفه، شیعیان پدرش، مردم عادی، بعضی چند عدد می‌نوشتند و امضا می‌کردند و بعضی تک‌تک... می‌خواستند حسین(ع) به‌سوی کوفه شتاب کند.
نمی‌گفتند بیا، می‌گفتند شتاب کن: «نامه‌ای است به حسین‌بن‌علی(ع) ازسوی شیعیان او، از مؤمنان و مسلمانان. اما بعد، بشتاب؛ زیرا مردم منتظر شما هستند و همه بر شما اتفاق‌نظر دارند، پس بشتاب بشتاب! و باز بشتاب بشتاب! والسلام.» گویی کاسه‌های صبرشان لبریز بود و اشتیاقشان تمام‌نشدنی... اما علی(ع) چشیده بود این اشتیاق خالی‌شان را: «کوفیان یک‌باره در کاری درمی‌آیند و بعد دسته‌دسته خود را از آن به کنار می‌کشند». می‌گفتند در نماز جمعه و جماعت شرکت نمی‌کنیم تا پشت امام‌مان، نماز بخوانیم.
همه‌جا صحبت از این بود که حسین(ع) چه تصمیمی می‌گیرد. حسین دیده بود پدرش، همه کار برای مردم کوفه کرده بود اما پاسخی جز جفا ندیده بود: «من دوست داشتم هرگز شما را نمی‌دیدم و نمی‌شناختم... خدا شما را بکشد که این‌قدر خون به دل من کردید!» حالا از پسرش می‌خواستند به‌سوی آن‌ها بیاید، نه؛ بشتابد. تردید داشت، نه برای بیعت نکردن با یزید نه برای قیام و نه برای امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر؛ تردیدش مردم کوفه بود و حرف‌های پدرش، علی(ع): «خدایا! من این مردم را با پند و تذکرهای مداوم خسته کردم و آن‌ها نیز مرا خسته کردند». باید مطمئن می‌شد که نامه‌ها لاف مردم کوفه است یا مرد قیام هستند. پس فردی را روانه کوفه کرد، فردی که خبر بیاورد تا از مکه راهی شود. پس پسرعمویش مسلم را فرستاد تا خبر بیاورد...

ادامه دارد...

شریعه

شعر و ادبیات آیینی

یکی از
بروزهای دینی در هنر
و ادبیات، اشعار آیینی است. از قدیم‌الایام شاعرانی،
شعرهای آیینی می‌گفتند و اغلب اشعار با این محتوا مثنوی و قطعه بوده است. «کسایی مروزی»
جزو اولین شاعرانی است که در رثای امام‌حسین(ع) و واقعه کربلا شعر سروده و درواقع اولین سوگ‌نامه کربلا در شعر فارسی را او سروده است. قطران تبریزی نیز بستن آب به روی امام و یارانش و ماجرای تشنگی آن‌ها را برای سرودن انتخاب کرده است و در بیتی می‌گوید:

رفتی ز جهان به تشنگی بیرون — مانند شهید کربلا بودی

در این دوره حتی سنایی که از شاعران سنی بود، به‌عنوان نخستین شاعر اهل‌سنت در مدح امام‌حسین(ع) سروده است:

خرمی چون باشد اندر راه دین کز بهر حق — خون روان گشته است از حلق حسین در کربلا

با روی کار آمدن سلجوقیان و خوارزمشاهیان و باتوجه‌به گرایش مغول‌ها به مذهب شیعه، شاهد رونق گرفتن شعر عاشورایی و آیینی هستیم. خواجوی کرمانی و ابن‌حسام از شناخته‌شده‌ترین و مهم‌ترین شاعران این دوره هستند:

دلم شکسته و مجروح و مبتلای حسین — طواف کرد شبی گرد کربلای حسین

در دوره حاکمیت شیعه صفوی، واقعه عاشورا به‌عنوان بزرگ‌ترین اتفاق تاریخ تشیع، بیش از هر زمانی جدی گرفته شد و در همین دوران بود که مرثیه‌سرایی و منقبت‌خوانی رشد چشمگیری پیدا کرد.
محتشم کاشانی از مشهورترین شاعران این عصر است که او را «پدر مرثیه‌سرایی ایران» نامیده‌اند و ترکیب‌بند معروفش با نام «باز این چه شورش است» هنوز هم در عزاداری‌های اباعبدا...(ع) خوانده می‌شود و الهام‌بخش سرایش اشعار عاشورایی بسیاری شده است.
شهریار از مهم‌ترین شاعران عاشورایی معاصر و صاحب اشعار فراوان درباره اهل‌بیت(ع) است:

شیعیان، دیگر هوای نینوا دارد حسین — روی دل با کاروان کربلا دارد حسین

حسن فرخ‌بخشیان در ابیاتی سروده است:

عالم همه مست از گل رخسار حسین است — ذرات جهان در عجب از کار حسین است

شاعران معاصر، سبک شعر آیینی را گسترش داده‌اند و در قالب غزل و حتی نیمایی و سپید هم هنرنمایی کرده‌اند .شاعران آیینی هم‌عصر ما کم نیستند، اما صحبت از همه آثار در این مطلب نمی‌گنجد و بر آن شدیم باتوجه‌به فرارسیدن ماه محرم، چندی از این شاعران را معرفی کنیم. حمیدرضا برقعی، شاعری است که سبک و محتوایی نو را با زبان ساده و عامیانه عرضه می‌کند.

با این زبان، چگونه بگویم چه‌ها کشید — بر روی خاک و خون بدنی را رها کشید

علیرضا قزوه از دیگر شاعران آیینی ماست که بیشتر شعرهایش در قالب سپید و غزل با محتوای دینی و انقلابی سروده شده است. «عشق علیه‌السلام» و «با کاروان نیزه» دو نمونه از آن‌هاست. سعید بیابانکی، متولد چهارم مهر ۱۳۴۷ در خمینی‌شهر اصفهان است. بیابانکی، اشعارش را در قالب غزل و سپید سروده است. «نامه‌های کوفی» و «نیمی از خورشید اتفاق افتاد» دو نمونه از مجموعه آثار اوست. حبیبا... چاپچیان در کنار شاعرانی همچون عبدالجبار کاکایی، قیصر امین‌پور، محمدعلی بهمنی، سیدحسن حسینی، ساعد باقری و چند تن دیگر، جزو شاعران عاشورایی معاصر هستند.

ناحیه مقدسه

بر تفاوت نباشیم

یکی از دستورها و واجبات دینی، امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر است. امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر به این معناست که همان‌طور که در یک خانواده افراد آن در برابر هم وظایفی دارند و مقابل یکدیگر نمی‌توانند بی‌تفاوت باشند، در یک جامعه هم ما در کنار هم مثل یک خانواده هستیم و نباید برای حرکت به‌سمت خوبی‌ها از دیگران فراموش کنیم.
قرآن مجید در سوره آل‌عمران، درباره این فریضه بزرگ می‌فرماید: «باید از میان شما، جمعی دعوت به نیکی و امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر کنند و آن‌ها همان رستگارانند».
قرآن می‌گوید باید عده‌ای از شما در جامعه باشند که دعوت به خوبی‌ها را وظیفه خود بدانند و نگذارند مسیر خیر و خوبی در جامعه گم شود.
اما روش این امر به‌معروف و نهی‌ازمنکر و دعوت به خوبی‌ها باید چگونه باشد؟ در آیات بسیاری از قرآن کریم ضمن بیان روش پیامبران الهی و دستوراتی که به آن‌ها داده شده، این روش به‌روشنی برای ما بیان شده است.
خداوند در آیات ۴۳ و ۴۴ سوره طه می‌فرماید:
«بروید به‌سوی فرعون که او طغیان کرده است. پس به‌نرمی با او سخن بگویید، شاید متذکر شود یا (از خدا) بترسد.» یکی از طغیانگرهای بزرگ تاریخ، فرعون بود که ادعای خدایی داشت و به قوم خودش ظلم می‌کرد. خدای بزرگ می‌خواهد پیامبر خودش را به سوی او بفرستد تا او را از این کار نهی کند و نهی‌ازمنکر و امر به‌معروف کند، ولی حتی درمورد او دستور به برخورد خشونت‌آمیز و درشتی نمی‌دهد، بلکه می‌گوید با او به‌نرمی سخن بگویید؛ زیرا امید به اصلاح در برخورد ملاطفت‌آمیز است و شروع تربیت و ارشاد باید از طریق گفت‌وگوی صمیمانه صورت بگیرد.
رسول خدا(ص) در روایت زیبایی، شرایطی را که آمر به‌معروف باید داشته باشد، بیان می‌کنند. در یکی از این روایت‌ها می‌فرمایند: «رَفِيقٌ بِما يَأْمُرُ بِهِ رَفِيقٌ فيما يَنهى عَنهُ؛ یعنی در امر و نهی خود، طریق رفق و مدارا پیش گیرد».
درواقع می‌فرمایند فردی که با زبان رفاقت و از در دوستی و خیرخواهی با مخاطب وارد گفت‌وگو نمی‌شود، نهی‌ازمنکر نکند؛ چه‌بسا کار او بیشتر از آنکه موجب اصلاح شود، موجب دوری افراد از حق و حقیقت شود.